

Калыбек кызы А., Нуралиева Н. М.

*Калыбек кызы Альбина – магистрант, С. Нааматов атындагы НМУ
Нуралиева Назгүл – э.и.к., проф.м.а., С. Нааматов атындагы НМУ*

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ ЖАНА БРИКС МЕНЕН КЫЗМАТТАШТЫКТЫ БЕКЕМДӨӨ КЕЛЕЧЕГИ

ПЕРСПЕКТИВЫ УКРЕПЛЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ СТРАНАМИ БРИКС

PROSPECTS FOR STRENGTHENING COOPERATION BETWEEN THE KYRGYZ REPUBLIC AND THE BRICS COUNTRIES

***Аннотация:** Бул макалада авторлор БРИКС өлкөлөр менен Кыргыз республикасынын көп тармактуу байланыштары чагылдырылган. БРИКС- Бразилиянын, Орусиянын, Индиянын, Кытайдын жана Түштүк Африканын иш-аракеттерин координациялоо үчүн түзүлгөн, бул өлкөлөрдүн экономикалык өсүш темптерин биргелешип жогорулатуу үчүн уюшулган. БРИКС – эл аралык максаты бир уюм, ал жаңы өлкөлөргө кошулуу аркылуу таасирин кеңейтүүгө аракет кылып жатат, БРИКС окшош көз караштагы бирикме катары экономикалык, саясий проблемаларды биргелешип чечүүгө умтулат.*

***Аннотация:** В данной статье авторами отражены многоотраслевые экономические связи Кыргызской Республики со странами БРИКС. БРИКС-это организация, созданная для координации действий Бразилии, России, Индии, Китая и Южной Африки для совместного повышения темпов экономического роста этих стран, эта -организация с международной целью, которая стремится расширить свое влияние за счет присоединения новых стран, БРИКС как объединение схожих взглядов стремится к совместному решению экономических, политических проблем.*

***Abstract:** In this article, the authors reflect the diversified economic relations of the Kyrgyz Republic with the BRICS countries. BRICS is an organization created to coordinate the actions of Brazil, Russia, India, China and South Africa to jointly increase the economic growth rates of these countries, this is an organization with an international goal that seeks to expand its influence by joining new countries, BRICS, as an association of similar views, seeks to jointly solve economic and political problems.*

***Ачык сөздөр:** экономиканы өнүктүрүү, Кыргыз Республикасы БРИКС уюмунун экономикалык кызматташтыгы, стратегия, финансы, билим берүү, бизнес, инфраструктура.*

***Ключевые слова:** развитие экономики, экономическое сотрудничество БРИКС, стратегия, финансы, образование, бизнес, инфраструктура.*

Keywords: *economic development, BRICS economic cooperation, strategy, finance, education, business, infrastructure.*

БРИКС- Бразилиянын, Орусиянын, Индиянын, Кытайдын жана Түштүк Африканын иш-аракеттерин координациялоо үчүн түзүлгөн, бул өлкөлөрдүн экономикалык өсүш темптерин биргелешип жогорулатуу үчүн уюшулган.

БРИКС – эл аралык максаты бир уюм, ал жаңы өлкөлөргө кошулуу аркылуу таасирин кеңейтүүгө аракет кылып жатат, БРИКС окшош көз караштагы бирикме катары экономикалык, саясий проблемаларды биргелешип чечүүгө умтулат.

БРИКСке мүчө өлкөлөрдүн эл аралык экономикалык интеграцияга жана заманбап дүйнөлүк саясатка бара-бара өнүгүп келе жаткан таасирин изилдөө зарылдыгы менен шартталган, анткени Голдман Сакстын болжолдоосу боюнча, ушул кылымдын 50-жылдарына карата, БРИКСтин бардык мүчө-өлкөлөрү дүйнөнүн алдыңкы өлкөлөрүнүн катарына кирет, демек, бул бирикме күн сайын дүйнөлүк саясатка түздөн-түз таасир этүүгө көбүрөөк мүмкүнчүлүктөргө ээ болот.

БРИКС өлкөлөрүнүн дүйнөлүк саясаттагы ролу акырындап өсүүдө. Бул уюм акырындык менен формалдуу эмес бирикмеден глобалдык жөнгө салуу системасына активдүү катышкан жана эл аралык таасирге ээ мамлекеттер аралык блокко айланып баратат. БРИКС өлкөлөрү куч-аракеттерин кошуу менен дүйнөлүк экономиканын каржылык жана соода-экономикалык системаларынын реформатору катары иш алып барууда.

Ли Сяоюн Кытай Республикасынын Беларусиядагы посолунун белгилеши БРИКС саммиттери жаңы дүйнөлүк тартипти курууга багытталган глобалдык экономикалык процесс катары салмак категорияларындагы негизги өзгөрүүлөргө ылайык, ошону менен бирге Ли Сяоюн БРИКС өлкөлөрүнүн көйгөйлөрү, алардын ар түрдүү приоритеттери жана кызыкчылыктарынын айырмачылыгы боюнча (БУУнун Коопсуздук Кеңешинин реформасы, ортосунда уланып жаткан аймактык талаш Кытай жана Индия, валюталык башкаруу тармагында, соода тармагында) ролун айткан.

Россия илимдер академиясынын Латын Америкасы институтунун окумуштууларынын коз карашы боюнча БРИКС «кеңири чөйрөдө пайда болгон трансконтиненталдык коалиция катары өзгөрүшүнө байланыштуу гео-экономикалык, геосаясий мотивдер менен глобалдык өнүгүү логикасы институтташтырууга алып келерин белгилешкен.

Россия Федерациясынын тышкы иштер министринин орун басары, Россиянын Шерпа БРИКСте С.А.Рябков «БРИКСти көп полярдүү дүйнөнүн жаңы борбору жана жаңы эл аралык мамилелердин системасы, деп белгиледи «Россия жана БРИКС алкагындагы өнөктөштөрүнүн бири – бул ассоциацияны толук кандууга айландыруу негизги маселелер боюнча стратегиялык жана үзгүлтүксүз өз ара аракеттенүү механизми дүйнөлүк саясат жана экономика» мамилелерин белгилеген.

Россиянын алдыңкы аналитиктери, атап айтканда, Георгий Давидович Толорая – орусиялык дипломат, БРИКС улуттук изилдөө комитетинин директорунун көз карашы боюнча БРИКСтин максаты экономикалык эмес деп эсептейт ал, БРИКС алкагында өлкөлөрдүн структурасын өзгөртүү менен интеграция кызматташтыкты өнүктүрүү глобалдык башкаруу эл аралык каржы архитектурасынын структуралары үчүн татыктуу орунду ээлерин, финансылык башкарууда келечегин белгилеген.

Учурда БРИКС өлкөлөрү дүйнөгө 50%дан ашуун салым кошконуна карабастан экономика, алардын 13% гана менен, дүйнөдө абдан чектелген үнү бар. Дүйнөлүк банктын добушу жана 15% эл аралык валюттук фонд добуш берүү укугун ээлейт.

Дүйнөлүк масштабда атаандаштыкка ээ төрт дүйнөлүк рынок модели бар: бул дүйнөлүк экономикалык аренада жана дүйнөлүк масштабда атаандашуу үчүн инновацияларды жана стратегияларды түзгөн Америка, Европа, Кытай, Япония. Бул мамлекеттер жаны инновация стратегияларды, экономика, саясат чөйрөдө атаандаштык экономикалык денгээлде көптөгөн эл аралык уюмдар менен иш алпарышат.

Мисалы: Экономикалык Кызматташтык жана Өнүктүрүү Уюму, ЕС- Европа Биримдиги , МЕРКОСУР - Түштүк Американын жалпы рыногу, ДСУ- Дүйнөлүк Соода Уюму- соода эрежелерин жөнгө салуучу эл аралык уюм.), АТЭС- Азия-Тынч океан экономикалык кызматташтык уюму, алар ошондой эле эл аралык валюта фонду менен бирдикте (ЭВФ), Дүйнөлүк банктын (ДБ), ЕББ-Европанын Борбордук банкынын жана башка институттардын дүйнөлүк финансылык структурасында дүйнөлүк финансы системасынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнө жана жөнгө салынышына байланыштуу.

Саясат таануучу Бакыт Бакетаевдин айтымында, БРИКС өлкөлөрүнүн ИДПсын эсептеп көрсөк, алар дүйнөлүк экономикада чечүүчү салмакка ээ экени айкын болот. "БРИКС маанилүү экономикалык ролду ойнойт деп ишенимдүү айта алабыз. Бүгүн экономикасы дүйнөлүк сооданы баштаган Кытай

БРИКСтин мүчөсү жана дүйнөлүк экономиканын активдүү катышуучусу. Кытай бүгүнкү күндө дүйнөдөгү жалгыз өлкө глобалдык кризистин шартында туруктуу экономикалык өсүштү камсыздайт».

Чет элдик инвесторлор ассоциациясынын аткаруучу директору Искендер Шаршеев айтымында "Дүйнөлүк жакырчылыктын көйгөйлөрүн чечүү жана глобалдык коркунучтарды азайтуу үчүн Батыш системасына альтернативалуу каржылык структураны жана системаны иштеп чыгуунун үстүндө иштөө аскердик өнүгүү жана кызматташуудан да көптү билдирет. Африкага инвестиция салуу, альтернативалуу каржы системаларын, банк системаларын түзүү, Биржа капиталынын рыногуна кирүү – бул БРИКС өңдүү блоктор үчүн баары олуттуу маселе”.

БРИКС уюму менен Кыргыз Республикасы дагы оноктош экендигин белгилешибиз зарыл. 2013-жылы, Кытай Эл Республикасынын лидери Си Цзиньпин Кыргыз Республикасына үч күндүк иш сапары менен келген, бул сапардын жүрүшүндө ал өз сөзүндө Кыргызстан Кытай үчүн стратегиялык өнөктөш болуп саналаарын жана муну ырастап, КЭР өкмөтү биздин республикага 1 миллиард юань бекер бөлүп бергенин, ал аркылуу борбор калаабыздын бардык жолдору курулган, ремонттолгонун баса белгилеген. Кыргыз Республикасынын Бишкек ТЭЦи, Түндүк-Түштүк альтернативдик жолу жана Түркмөнстан-Тажикстан-Кыргызстан-Кытай газ кууру сыяктуу ири долбоорлору боюнча 1 миллиард доллардан ашык суммадагы кредиттик келишимдерге кол коюлган.

Белгилей кетсек, кредиттик стандарт жети жылдык жеңилдетилген мезгилди болжолдойт жана бизге 11 жыл берилген, жылдык 2%, бир жолку төлөмдөр стандарттуу түрдө 0,25%га барабар, ал эми бизге 0,18% белгиленген. Бул ушул мезгилде кытай насыясын алган 68 өлкөнүн ичинен эң жеңилдетилген насыя болду. Ал Кыргыз Республикасынын жана Кытайдын мыйзамдарына ылайык ратификацияланган жана ШКУга кирген эки өлкөнүн тең парламенттери тарабынан жактырылган.

Кыргыз Республикасы Транспорт министрлигинин билдируусу боюнча 2023-жылдын 18-майында Кытайдын Сиань шаарында Кытай-Кыргызстан-Өзбекстан темир жолун куруу долбоору боюнча кийинки кадамдарды караган үч тараптуу документке кол коюлган. Кытай-Кыргызстан-Өзбекстан темир жол долбоорун ишке ашыруу 2022-жылдан бери активдүү жүрүп жатат. Жолдун жалпы узундугу болжол менен 454 чакырымды түзүп, анын 280 чакырымы Кыргызстандын аймагы аркылуу өтөт. Линияда 18 станция, 80ден ашык көпүрө, 40тан ашык тоннел бар. Алдын ала божомолдор боюнча, жол Чыгыш Азиядан Жакынкы Чыгыш жана Түштүк Европа өлкөлөрүнө баруучу жолду дээрлик 900 чакырымга жана жети-сегиз күнгө кыскартат. Жүк ташуулардын потенциалдуу көлөмү жылына 12-15 миллион тоннага бааланат

Самаркандда (Өзбекстан) Шанхай кызматташтык уюму саммитинин алкагында Кыргызстандын президенттери Садыр Жапаров менен Орусиянын президенти Владимир Путиндин жолугушуусу болгон.

Кыргыз Республиканын президенти Садыр Жапаров эки өлкөнүн ортосундагы мамилелер эки тараптуу негизде, эл аралык уюмдардын интеграциялык бирикмелердин алкагында жогорку динамикалуу экенин белгиледи. Ал Россия салттуу түрдө Кыргызстандын алдыңкы соода-экономикалык өнөктөштөрүнүн «Орусия Кыргызстандын алдыңкы соода-экономикалык өнөктөшү бойдон калуусун айтты. Өткөн жылы ал 46,6 пайызга өскөн.

2023-жылдын 29-мартында кыргыз-орус өкмөттөр аралык комиссиянын жыйынынын жыйынтыгында Кыргызстандын Билим берүү министрлиги менен Орусиянын Билим берүү министрлиги Кыргызстанда орус тилинде окутула турган тогуз мектепти куруу боюнча келишимге кол коюшкан. Россиянын вице-премьер-министри Алексей Оверчук билим берүү мекемелерин 2025-жылга чейин бүтүрүү пландалып жатканын белгилеген.

Кыргызстан менен БРИКС, (ШКУ) Шанхай кызматташтык уюму жана (ЕврАзЭС) Евразиялык экономикалык шериктештиктин ортосундагы кызматташтыкты чындоонун актуалдуулугу парламенттик шайлоого даярдыктын жүрүшүндө байкаларлык түрдө жогорулайт.

Республика үчүн БРИКСтин бардык беш өнүгүү стратегиясына катышуу кызыкдар: “Финансы”, “Билим берүү”, “Бизнес”, “Базарлар”, “Инфраструктура” ж.б.

БРИКС 2009-жылдын июнундагы биринчи саммитинен бери экономиканы башкаруу институту жана «дүйнөлүк саясаттын негизги маселелери боюнча стратегиялык жана учурдагы өз ара аракеттенүүнүн толук масштабдуу механизми катары өтүү.

50дөн ашык өздүк кызматташуу механизмдери бар. “Бештиктин” күн тартибинде 20дан ашык багыт бар өз ара аракеттенүүлөр. БРИКСтин лидерлери конкреттүү 660 боюнча чечимдер кабыл алышкан. Сынчылар көп учурда БРИКС деп атаганына карабастан саясий бирикме, экономика, соода жана финансы чөйрөсүндө дээрлик 160 милдеттенме (25%) кабыл алынган. Дүйнөлүк экономиканы башкарууда БРИКСтин өсүп жаткан ролу аныкталган

«бештин» коллективдуу экономикалык күчү, эл аралык экономикалык институттарды реформалоого кошкон салымы, эл аралык валюта-финансы системасын трансформациялоо таасири, соода уюмунун борбордук ролун колдоо, көп тараптуу соода сүйлөшүүлөрү жана ДСУнун (дуйнолук соода уюму) талаштарды жөнгө салуу. 1-таблица – БРИКС тобунун калыптануу жана өнүгүү этаптары корсотулгон.

Дуйнолук масштабта БРИКСтин ээлеген орду

1-Таблица – БРИКС тобунун калыптануу жана өнүгүү этаптары

Иш аракеттер	Иш аракеттердин жыйынтыктары
Биринчи этап 2009-2012 ж.	
Бириккен улуттар уюму (БУУ) менен каржы системасы боюнча бирдиктүү позицияны иштеп чыгуу	БРИКСтин глобалдык системадагы ролун жогорулатуу, башкаруу, ЭВФтин түзүмү өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн пайдасына бөлүштүрүү
Түштүк Африканын БРИК форматына кошулуусу.	БРИКСтин ассоциация катары өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдү бириктирүү, экономикалык кызматташтык кенейтүү
Экинчи этап 2013-2016 ж.	
БРИКСтин шарттуу валюта резервдеринин негизинде тен тайлаш Пула жаңы өнүктүрүү банкын түзүү	Инфраструктуралык долбоорлорду ишке ашыруу, экономикалык жогорку технологиялык тармактарды өнүктүрүү БРИКС өлкөлөрүнүн акча-кредиттик системаларынын туруктуулугун жогорулатуу
БРИКСтин экономика стратегиялык- кызматташтык планын бекитүү	Багыттарын өнүктүрүү аркылуу стратегиялык максаттарды ишке ашыруу боюнча программаларды координациялоо боюнча БРИКС өлкөлөр ортосундагы кызматташтык жана сапаттык өсүш улуттук экономиканы жонго салуу
Бажы комитетин түзүү БРИКС кызматташтыгы	Өз ара сооданын айкындуулугун жогорулатуу.
Үчүнчү этап 2017-2023 ж.	
2020-жылга чейин инновация жана айыл чарба координациялык борборду түзүү БРИКСтин изилдөө платформасы айыл чарба тармагы боюнча пландар кабыл алынды	Илимий-техникалык кызматташтыктын багыттарын интенсивдештирүү жана кеңейтүү.
БРИКСтин жаңы өнөктөштүгүн технологиялык революция боюнча бекемдөө	Улуттук экономиканын сапаттык өсүшү.

Булак: БРИКС порталынын маалыматтарынын негизинде автор тарабынан түзүлгөн

БРИКСтин жылдык саммиттеринин документтерин жарым-жартылай изилдөө бирикменин ишинин натыйжалары өнүгүүнүн үч баскычын бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди БРИКС тобу (1-таблица).

2009-2012-жылдары. Негизги багыт бирикменин ишмердүүлүгү көп полярдүү системага өтүү болгон эл аралык уюмдардын (БУУ, ДСУ) жана каржы институттарын реформалоо (ЭВФ, ДБ).

Биринчи этап БРИКС өлкөлөрүнүн ортосундагы кызматташтык векторунун өзгөрүшүнө алып келди, негизгиси ичинде экономикалык өз ара аракеттенүү артыкчылыктуу болгон бирикмелер.

2013-2016-жылдары жылдык саммиттердин күн тартиби кеңейтилген, уюштуруу-чарбалык жактан жылыштарга жетишилди, жазалган иш аракети болуп эл аралык институттар түзүлгөн (Жаңы Өнүктүрүү банкы жана Контингенттик резервдер пулу) Стратегияны бекитүү БРИКСтин экономикалык өнөктөштүгү.

2017-жылдан баштап, жаңы издөө кеңейтүү чечимине алып келген өз ара аракеттенүү үчүн мүмкүнчүлүктөр механизмдин киргизүү жолу менен үчүнчү өлкөлөр менен кызматташуу мүмкүндүктөр уюштурулган.

Комплекстүү талдоонун негизинде БРИКС өлкөлөрүндөгү бизнес-климатка баа берүү рейтингдери болду, бизнес-чөйрөнүн салыштырмалуу артыкчылыктары жана кемчиликтери талданган (табл.2)

Таблица 2 - БРИКС өлкөлөрүнүн бизнес чөйрөсүндөгү салыштырмалуу артыкчылыктары жана кемчиликтери

2017-2023 ж.	
Артыкчылыктары	Кемчиликтери
Бразилия - рыноктун көлөмү - саламаттык сактоонун деңгээли жана негизги билим берүү	- жагымсыз макроэкономикалык чөйрө - натыйжасыз салык системасы - коррупциянын жогорку деңгээли - транспорттун начар енугушу инфраструктура - инновациялык өнүгүүнүн төмөн деңгээли
Орусия - рыноктун көлөмү - саламаттык сактоонун деңгээли жана негизги билим берүү - кесиптик даярдыктын деңгээли - бизнес ачуу үчүн жагымдуу шарттар (ишкананы, мүлктү каттоо, электр байланышы)	- жагымсыз макроэкономикалык чөйрө - натыйжасыз салык системасы - коррупциянын жогорку деңгээли - финансы рыногунун начар өнүгүшү - жолдордун сапаты начар - жагымсыз эл аралык шарттар соода
Индия - жагымдуу макроэкономикалык чөйрө - рыноктун көлөмү - негизги жана жогорку билим деңгээли - IT кызматтары чөйрөсүндө атаандаштыкка жөндөмдүүлүк	- натыйжасыз салык системасы - коммуникация инфраструктурасынын начар өнүгүшү - жеткиликтүүлүктүн жана ишке ашыруунун төмөн деңгээли жаңы технологиялар
Кытай - жагымдуу макроэкономикалык чөйрө - рыноктун көлөмү - саламаттык сактоонун деңгээли жана негизги билим берүү - өнүккөн инфраструктура - IT кызматтары чөйрөсүндө атаандаштыкка жөндөмдүүлүк - компаниялардын инновациялык ишмердүүлүгү;	мекемелер - салыктардын жана бажылардын жогорку деңгээли тарифтер - коммуникация инфраструктурасынын начар өнүгүшү - инвесторлордун начар корголушу - бизнес ачуунун кыйынчылыгы
Түштүк Африка - экономиканын ачыктыгы - финансы рыногун өнүктүрүү	- коррупцияны түшүнүү төмөн - бизнес ачуунун кыйынчылыгы - натыйжасыз эмгек мыйзамдары - IT кызматтары чөйрөсүндө атаандаштыкка жөндөмдүүлүктүн төмөн болушу - жогорку билим деңгээли - кылмыштуулук деңгээли

Булак: автор тарабынан түзүлгөн

БРИКС – эл аралык уюм катары өлкөлөргө кошулуу аркылуу таасирин кеңейтүүгө аракеттенүүдө.

Мындан сырткары жылдан жылга көптөгөн мамлекеттер кошулуу максаттарын билгизүүдө, мисалы Иран, Аргентина жана Алжир ассоциацияга мүчө болуу үчүн расмий арыздарын беришкен. Сауд Аравиясынын, Египеттин, Индонезиянын жана Нигериянын өкүлдөрү топтун мүчөсү болуу ниетин билдиришкен.

Кошулууга кандай себептер таасир эткен?

Биринчиден, бул глобалдык стабилдүүлүк

Экинчиден, жалпы коопсуздук.

Үчүнчү приоритети инновациялык өсүш, бирок БРИКС өлкөлөрүнүн экономикаларынын ортосундагы кызматташтыкты өнүктүрүү үчүн мүмкүнчүлүк терезесин ачуу керек болчу. Дүйнөлүк деңгээлде БРИКСтин эффективдүүлүгү жакынкы келечекте болушу күтүлүүдө, келечекте G20 жана башка институттар менен алака түзүп натыйжалуу чечимдерди кабыл алуу механизмин глобалдык масштабта ишке ашыруусу зарыл.

Жыйынтыктап айтканда, бүгүнкү күндө БРИКС дүйнөлүк аренадагы негизги интеграциялык бирикмелердин бири болуп саналат деген тыянак чыгарууга болот. БРИКС ассоциациясы глобалдык күчтүн борбору болуу үчүн талап кылынган дээрлик бардык мүнөздөмөлөргө ээ. «Бештикке» кирген мамлекеттер үч башка континентте жайгашкан, жер шарынын төрттөн бир бөлүгүн ээлейт, жер шарынын калкынын жарымына Уюмдун калыптануу процессинде үч этап бар, алар салыштырмалуу кыска убакыттын ичинде тездик менен жүрүп жатат жана алар менен "бештиктин" акыркы өнүгүүсү, албетте, чектелбейт.

Адабияттар:

1. Авдокушин Е.Ф., Жариков БРИКС өлкөлөрүнүн заманбап дүйнөлүк экономикасында. М.: Агай. 2013. 480 б.

2. Маалыматтык коомдогу атаандаштык: БРИК өлкөлөрүнүн тажрыйбасы. Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары. "Мамлекеттик Менеджмент Университети". Москва: ГУУ, 2008. 178 б.

3. Головая Г.Д. БРИКС - союз реформаторов // БРИКС: сотрудничество в целях развития. Образование. Наука. Бизнес. Материалы V Международной научной конференции. Москва, 4 июня 2015 г. М.: РУДН, 2016. 158 с.

4. Головая Г.Д. Россия жана БРИКС. Келечек жана мүмкүнчүлүктөр / Г.Д. Толорая // Россиянын стратегиясы. 2015. № 5. С.8-14

5. Трифонов В.И. БРИКС өлкөлөрүнүн эл аралык түзүмдөрдөгү өз ара аракеттенүүсү // Россиянын Стратегиясы

6. БРИКС: максаттар жана инструменттер: Ст. макалалар / ред. В.А. Никонова, Г.Д. Толорая. М.: РУДН, 2013. С.166-171.

7. Мусакожоев Ш.М. Экономика: Жогорку окуу жайлары үчүн окуу китеп. Онд. талукту. 2-бас / Ш.М. Мусакожоев, Б.Ч. Ишенов, Б.Ш. Мусакожоева. - Б.: "Турар". 2011. - 528 б. ISBN 978-9967-15-095-9

8. Жаңы өнүктүрүү банкы жөнүндө макулдашуу жөнүндө Россия Федерациясынын Өкмөтүнүн расмий сайты. – Кирүү режими: <http://government.ru/docs/13775/>.

9. Булак: <https://visasam.ru/emigration/vybor/strany-briks.html>

10. Булак: <https://eadaily.com/ky/news/2023/04/18/strany-briks-v-2023-godu-obespechat-do-321-ekonomicheskogo-rosta-vsego-mira>